

Fabó Edit

A HIVATALNOK URALKODÓ MEGDICSŐÜLÉSE, AVAGY A FORRÁSFELTÁRÁS JELENTŐSÉGE

Az alábbi tanulmány a dualizmus kori magyar sajtótörténeti és nőtörténeti kutatás anyagának rendszerezése, feldolgozása és értelmezése során született felismerésre – a források fontosságára – szeretné felhívni a figyelmet. A hivatkozott források az Egyetemi Könyvtár állományában is fellelhetők. A szemléltetésre kerülő történeti események sajtókommentárjai újból felelevenítették azt a közvéleményt és közhangulatot, amelyek a korabeli történéseket körülvették. A másodlagosnak tűnő, ám bizonyos szempontból mégis fontos körülmények az összegző történetírásban elsikkadtak.

Magyarországon a kiegyezés utáni korszak jelentős egyházpolitikai reformjai a házasság köré csoportosultak. Ezek a polgári házasság, a polgári anyakönyvvezetés és a – vallásszabadságot kiszélesítendő – zsidó vallás recepciójának bevezetése voltak. A törvények elfogadásával lezárult az itt élő népek, kultúrák – hangsúlyosabban a zsidó emancipációs – integrációjának legitimálása. A jogi rendezettség szükséges volt ahhoz, hogy a polgárosodás folyamatában mindenki lehetőségei szerint részt vehessen. A törvényi intézkedések, illetve azok előkészítési procedúráik alkalmával a sajtóban megfogalmazódtak mindazon kérdések, amelyek a polgárosodó Magyarországot foglalkoztatták.

A polgári házasság felvetődése

A kiegyezés után huszonhét évnek kellett eltelnie a polgári házasság törvénybeiktatásáig. A katolikus egyház és a neki elkötelezett politikai erők sokáig sikeresen tartották féken az egyházpolitikai reformokat. A katolikus klérusnak jelentős befolyása volt az uralkodóra és a népre egyaránt. A konzervatív beállítottságú Ferenc József minden hivatalában lehetséges akadályt felhasznált a liberális igény késleltetésére, illetve mindig annyit engedett, amennyit a kormányzati ügymenet fiskális szabályai diktáltak. Hosszú évekig tartott a törvény előkészítése, és a sajtó figyelemmel kísérte a körülötte folyó vitákat, véleményeket. Az alábbiakban törvényhozás élcapi kommentárjait – a teljesség igénye nélkül – és egy független, mértékadó napilap tudósításaival együtt igyekszik bemutatni.

A törvény kapcsán született házasságábrázolások két ponton tértek el az általános, az életből vett prezentációktól. Egyrészt a karikatúrákon a házasságnak ebben az eszmei, elméleti megközelítésekor egyértelműbb a szerelemnek, mint az intézmény alapját képező, vagy azt tagadó motívumnak megjelenítése. Másrészt az élet utáni példákból hiányzott, illetve belépett a házasság újabb fontos mellékszereplője: a pap (az egyház). A klérus addigi, családbéli pozícióját veszélyeztette a jegyző (az állam). Jól látható ez egy 1881-es *Bolond Istók*béli jelenetsoron, amely címben és alkalomban köthető ugyan a polgári házassághoz,

témájában azonban nem.¹ A karikatúra a szerelem fokozatait nevezte meg jogi lépésekben. Az első képen ajánlatos, jó dolognak vélte a polgári szerződést, amelyre a fiatalember odafigyelt, s a leánya pedig hátat fordított, a második jelenetben jobb helyzetnek tűnt az udvarló szóbeli vallomása, a harmadik megjelenítésben a legkellemesebb mód a közvetlenség, azaz a csókoló ölelés volt.

A törvényjavaslat a Ház elé került

1873. tavaszán a parlament utasította a kormányt, hogy a polgári házasságot rendezendő törvényjavaslatát készítse el és nyújtsa be. Az érvényben levő ötféle szabályozás már nem adott teljes körű és egyértelmű megoldást valamennyi esetre. Toldy István örömmel kommentálta hírt a *Pesti Napló*-ban, miszerint ha az állam alkotmányának szelleme liberális, akkor ideje ehhez igazítani a házasság intézményét is. Sőt, emlékei szerint a nagyon várt törvényjavaslat már 1868-ban ott lapult az igazságügyminiszter fiókjában.² A kérdést felkapó *Üstökös* kiterjesztette a lehetőséget a katolikus egyház papjaira, akik nemcsak plátói módon hódoltak a szépnem oltárán, hanem egy háztartásban éltek házvezetónőjükkel. A karikatúrán a pironkodó ara oldalán álló terebélyes páter zavarában így érvelt a jegyzőnek: „Mégis, mégis, kérem: megakarom adni a dolognak a hivatalos színezetet.”³ Deák Ferenc 1873. június 28-i, utolsó – az állam és egyház viszonyáról szóló – parlamenti beszédében kitért a polgári házasságra: „...nézetem szerint – abszolúte nem vallási, hanem tisztán polgári kérdés, polgári szerződés, ... mely alapja a legitimitásnak, ... én tehát mint állam megkívánom, hogy ezen polgári szerződés előtttem köttessék; annak egyházi részét azután végezzétek el a magatok papjánál. Ebben sem sértő, sem abszurd, sem helytelen nincs.”⁴ Az eredménytelen országgyűlési tárgyalások októberre húzódtak, amikor a *Pesti Napló* vezércikke a katolikus egyházi reakciót ostromozta, s Deák iménti állásfoglalására hivatkozva utalt arra, hogy Eötvös József még májusban megtette a vallásszabadságról szóló törvényjavaslatát. Ugyanazon lapszám napi hírek mínuszos bekezdése a vegyesházasságok okozta helyzetek kibogozhatatlansága miatt sürgette a törvényhozást.⁵ A halogató, bátoratlan politikai akarat várható következményeit a *Bolond Miska* címdoldalon négyképes karikatúrájában mutatta be: az egyaránt szemrevaló Schönstein Rebeka és Sugár Laczi megismerkednek, ha meg lenne az új törvény,

¹ *Polgári rendtartás*, Bolond Istók, 1881. nov. 20., 9.

² TOLDY István, *A polgári házasságról*, Pesti Napló, 1873. márc. 5. Reggeli kiad., 1–2.

³ *Ha polgári házasság létszen, s coelibátus nem létszen.*, Üstökös, 1873. márc. 8., 114.

⁴ DEÁK Ferenc, *Válogatott politikai írások és beszédek*, II., Bp., 2001., 611.

⁵ (Házassági törvényeink) ... Meddig kell még ily szomorú tényekkel illusztrálnunk az egyház és állam közt jelenleg fenálló viszonyok tarthatatlanságát? Meddig kell még egy olyan törvény hozatalát sürgetnünk, mely a fennemlített és még hozzá hasonló számtalan anomálián valahára már gyökeresen segíthetne? Már elérkezett hozzánk speciális viszonyainál fogva a legvégső idő arra nézve, hogy minden vallás felekezet egyformán felkaroló s mindegyiket egyaránt kötelező polgári házasság intézménye behozassék. Pesti Napló, 1873. okt. 10. Reggeli kiad., [1.]

egybekelnének, addig is tovább ápolják kapcsolatukat, míg végre egyszer majd az elaggott jegyespár összeházasodhat.⁶

Két évvel később a *Borsszem Jankó* a való életből vett példákat dolgozott fel kétszer hat jelenetes karikatúrában.⁷ Az első rajzsorozaton egy osztrák pár házassága csődbe jutott, hogy elválhassanak Erdélybe utaznak, ott a református pap az ezerszer átkozott köteléket felbontotta, miután felvették a magyar állampolgárságot, otthon, Bécsben útjaik szétváltak, s ki-ki mással új frigyre lépett. A másik hat képen egy magyar fiatalember beleszeretett egy zsidó leánykába, titkon Bécsbe szöktek, ahol a polgármester összeadta őket, felvették az osztrák állampolgárságot, s boldogan, turbékolva tértek haza, Budapestre – a történet végén az élclap levonta a tanulságot:

*Haza Budapestre? Talán nem is haza!
Honjuk Magyarország? ... Bizony nem igaz a'!
De boldog az új pár – ámbár furcsa dolog,
Hogy magyar létére nem itt lehet boldog.*

1879-ben, az országgyűlésben Irányi Dániel ismét napirendre szeretne volna tűzni a vallásszabadság és a polgári házasság ügyét,⁸ de Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter és Pauler Tivadar igazságügyminiszter elvetették az indítványt, mert a kormány tervei szerint úgyis foglalkozni kívánt az emlegetett kérdésekkel. Néhány nappal ezután a *Bolond Miska* kreált egy idéten karikatúrát a polgári házasság első eredményéről: a püspök betoppan a paphoz, aki mentségképp azt állította a nála levő kétgyermekes – láthatóan zsidósra rajzolt – asszonyról, hogy az unokahúga, amin öméltsága meghökkent: „Per amore! nem is tudtam, hogy a főtisztelendő úr zsidó!”⁹

Megújuló parlamenti viták

A parlament 1881-ben a keresztény és izraelita felek közti, illetve a külföldön kötött házasságok ügyét vette elő. A *Pesti Napló* vezércikke ezúttal is üdvözölte a

⁶ *A polgári házasság nálunk.*, Bolond Miska, 1873. okt. 12., 1.

⁷ *Trans és Cis, ref. elválás és civ. házasság, avagy német-magyar és magyar-német, vagyis a dualizmus átká és áldása.*, Borsszem Jankó, 1875. nov. 7., 6–8. A valódi történetet eddig nem sikerült azonosítani.

⁸ Irányi Dániel melegen szólal fel a vallásszabadság és a polgári házasság érdekében. A vallásszabadságot sajnálattal nélkülözi Magyarországon. A miniszterelnök ugyan azt állította, hogy létezik nálunk a vallásszabadság; de ha léteznék, miért kellett az erre vonatkozó törvényjavaslat beadására utasítani a vallás és közoktatási minisztert, miért kellett ezen eszme mellett sikra szállnia magának Deák Ferencznek. ... *A képviselőház ülése márczius 17-én.*, Pesti Napló, 1879. márc. 18. Reggeli kiad., [2.]

⁹ *A polgári házasság első gyakorlati eredménye*, Bolond Istók, 1879. márc. 23., 7.

kérdés tárgyalását és mielőbbi megoldását, hiszen a megkésett döntés miatt alakult ki egy nehezen kezelhető, új társadalmi probléma: a zsidók szeparáltsága.¹⁰

A polgári házasság követelése egykoru ujabb alkotmányos életünkkel. A képviselőházban ismételve sürgettetett és behozatalát már az Andrássy-kormány kontemplálta. ... Mi, a kik nem egyszer ráuntunk azon fontos nemzeti és társadalmi érdekekre, melyek a zsidók elkülönözöttségének megszüntetését sürgetik; kik a keresztények és zsidók közötti házasság lehetővé tétele a kor elutasíthatatlan követelményének tekintjük ...

Ezt követően a Bolond Istók – a tőle megszokott éles stílusában – megalkotta az első polgári esküvőt, ahol Istóczy Győző, az ellenzéki, antiszemita nézeteket valló képviselő vezeti anyakönyvvezető elé zsidó menyasszonyát – mindkét egyházi hatóság közös kiátkozásának terhe mellett.¹¹

Két éves szünet után, 1883-ban folytatódott a Házban a fenti törvényjavaslatok képviselői polémiája. A január 22-i ülésen Göndöcs Benedek felszólalásában az elkeresztelések okozta vita gyökerét a vegyesházasságokban látta, a gyermekek vallásválasztását a szülők szabad egyezkedésére bízta volna. Az utána szóra emelkedő Ugron Gábor előző képviselőtársát a katolikus egyház reakciójával vádolta és a vegyesházasságok történetisége miatt kiállt az intézmény létjogosultsága mellett. Végül Irányi Dániel a polgári házasság és a vallásszabadság védelmére kelt.¹² (A vita során az időközben lezajlott tiszaszlári per nem merült fel.) Ezt követően a hó végén a *Borsszem Jankó* Göndöcs Benedeket vette célba. A sikamlós karikatúrán [Göndöcs képében] a pap állt a vágyódó szerelmesek közé, miközben a gyönyörű leány derekát magához szorította és magyaros öltözetű ifjút távolságra intette: „Túrtörtesz magad fiam! Ne még, aranyos Rebekám! Előbb mint keresztény magvető, hadd emeljelek magamhoz.”¹³ Februárban a kormánypárti élclap bizakodóbb karikatúra-aláírásában megállapította, hogy „Összeszűrődött már a magyar és a zsidóvér 1849-ben. Ha a szabadsági harczban haszonnal járt, nem lesz ártalmas a házassági háboruban sem.”¹⁴ Áprilisban a parlament igazságügyi bizottsága Pauler Tivadar szakminiszter elnökletével vizsgálta az addig elkészült törvényjavaslatokat.¹⁵ Akkor – úgy, ahogy tíz évvel korábban a Bolond Miska tette – az élclap címlapon tért vissza a végeláthatatlan ügyre: „Eőssy Laczi keresztény ifju és Tulipánvölgyi Czilike zsidó hajadon eljegyzése – és esküvője. Az öreg párt az elagott főpolgármester intő szózáttal adja össze.”¹⁶ November végén a keresztények és a zsidók közti házasságról szóló törvényjavaslat ismét a Ház asztalára került. A *Pesti Napló* újfent hangoztatta, hogy milyen nagy hiba volt 1868-ban a zsidók egyenjogúsításakor a házasságot mellőzni,

¹⁰ Pesti Napló, 1881. márc. 23. Reggeli kiad., [1.]

¹¹ *Az első polgári házasság*, Bolond Istók, 1881. márc. 27., 6.

¹² *Országgyűlés*, Pesti Napló, 1883. jan. 22. Esti kiad., [1–2.]

¹³ *Vegyes házasság*, Borsszem Jankó, 1883. jan. 28., 3.

¹⁴ *Vérügylés*, Borsszem Jankó, 1883. febr. 4., 6.

¹⁵ *A képviselőház igazságügyi bizottsága*, Pesti Napló, 1883. ápr. 24. Reggeli kiad., [5.]

¹⁶ *Polgári házasság*, Borsszem Jankó, 1883. ápr. 29., 1.

s ezért nőhetett „antiszemitizmus romboló hatalommá”.¹⁷ Itt tudósítottak arról, Tisza Kálmán agitálására a Szabadelvű Párt elfogadta a törvényjavaslat részletes tárgyalásra bocsátását. Azonban november 19-én már óvatosabban harangozta be a várható országgyűlési eseményeket, mert a mérsékelt ellenzékiek is jóváhagyták ugyan, de az antiszemita párt ellenezte, a függetlenségi párt álláspontját még nem ismerték.¹⁸

A képviselőház holnapi ülésén kezdi meg a keresztények és zsidók közötti polgári házasságról szóló javaslat tárgyalását, mely előreláthatólag hosszas lesz. ...a javaslatnak különösen 38-dik §-sza fog előreláthatólag nagyobb diskussziót felkelteni. E szakasz ugyanis a gyermekek vallását elsősorban a szülők megegyezésétől teszi függővé, s mit a keresztény vegyes házasságokra nézve is a katolikus egyház sürget, a protestánsok pedig erősen elleneznek. ...

A függetlenségi párt az általános kötelező polgári házasság mellett tört lándzsát. A kormányfő látványos kézszorítással gratulált Horváth Boldizsár igazságügy-miniszter előterjesztési beszédéhez.¹⁹ Az aznapi ülés további részében a katolikus papok kifogásai hangzottak el, közülük is kivált Göndöcs Benedek, aki közbeszólásaival és mókázásaival szórakoztatta a Házat.²⁰ Később, az ellenzéki táborból Szilágyi Dezső azt ajánlotta az egybegyűlteknél, hogy a házasságra, mint polgári jogintézményre kellene kitérni.²¹ Tisza Kálmán, a generális felháborodottan utasította vissza a renitens ellenzéki indítványt, hiszen a parlament csak a kormány által benyújtott változatról dönthet, s figyelmeztette a képviselőket, amennyiben mégis többséget kapna Szilágyi javaslata, nem fogja végrehajtani: nem lesz semmilyen törvény.²² Végül 1883. november 24-én általánosságban elfogadták a törvényjavaslatot, s ezután a – következő évre is átnyúló – részletes tárgyalás következett. A fejleményekről a *Pesti Napló* aprólékosan tájékoztatta a közvéleményt. Ebben az időszakban az élclapok négyszer is foglalkoztak a témával. November 25-én az *Üstökös* és a *Borsszem Jankó* is közölte a véleményét tükröző karikatúrát. Az ellenzéki *Üstökös* két oldalról is megvilágította a kérdést. Megszólaltatta Lügewackert, a bécsi lapok pesti zsidó tudósítófiguráját, aki örült parlamenti napirendi pontjának, ám nem elégedett meg a törvényjavaslattal, hiszen ő hiába kérné meg Zatraczeni Zatróczy Vitályos leányának kezét, a kisasszony úgy sem menne hozzá, ezért még egy paragrafust kívánt beiktatni a „kötelező polgári házasságot”, mert így lánykérését Zatraczeni kisasszony nem utasíthatná vissza.²³ A levélparódiával átellenben megjelent rajzon a gazdag, elegáns zsidó nagypolgár sétál az utcán eladósorban levő leányával, s hozzájuk lép a haszonleső ficsúr, Svihák,

¹⁷ Budapest, nov. 17., Pesti Napló, 1883. nov. 18. Reggeli kiad., [1.]

¹⁸ Budapest, nov. 18., Pesti Napló, 1883. nov. 19. Reggeli kiad., [1.]

¹⁹ Budapest, nov. 20., Pesti Napló, 1883. nov. 20. Esti kiad., [1.]

²⁰ Országgyűlés, Pesti Napló, 1883. nov. 20. Esti kiad., [1.]

²¹ Országgyűlés, Pesti Napló, 1883. nov. 23. Esti kiad., [2.]

²² Budapest, nov. 24., Pesti Napló, 1883. nov. 24. Esti kiad., [1.]

²³ Lügewacker levelei, Üstökös, 1883. nov. 25., 6.

hogy nősülési szándékát közölhesse.²⁴ A kép alatt olvasható a felek érekeit és kétségeit leplezetlenül feltáró párbeszéd:

Svihák. *Kahfunkelstein úh! Jó napot kívánok! Nem sokába tisztelemet teszem, Esedezni fogok a Száliká kezébe.* – **Karfunkelstein.** *Wie hájszt? Svihák ór: hiszen ün van edj antiszemit!* – **Svihák.** *Epen azébe.* – **Karfunkelstein.** *Vadj ódj? Értbek ünt. Ün vadj a pénzemért akarja elvenni Szálikát, bodj engem thönkre tedjen, vadj pedig csak a leányom szépségeért, akkor pedig tiszta erkhülkstelen czélból ... Elthonáltom?*

Az előbbi egyrészt a zsidók asszimilációs törekvését, másrészt a vagyonos zsidók helyzetét kihasználó keresztények anyagi érdekeltségét emelte ki. A kormánypárti *Borsszem Jankó* címoldala és verzója is kommentálta a parlamenti disputát, bemutatva a katolikus egyház hatalmi gyengülését, illetve éltetve a szerelem és a párválasztás – zsidókra is kiterjedő – szabadságát. A címoldal rajzán a karzatról egy keresztény lány és egy zsidó fiú, illetve egy zsidó leány és keresztény fiú alkotta fiatal párok nézik a honatyákat, ahol a ház derűtségére bunkósbottal hadonászó Göndöcs Benedektől Wahrmann Mór suttogva kérdi, hogy miért akarja a fiatalok kedvét szegni, mire a felbőszült katolikus pap azt feleli: „Már hogyne? Én egyféleképp se házasodhatom meg, s azok kétféleképp is!”²⁵ A címlap hátán szereplő vers bővebben tartalmazta az egyházi sérelmeket.²⁶

*Már úgy van s másként nem lehet,
Hogy a legény leányt szeret!
S legényt kíván a leány szíve –
A szerelem az ég műve!*

*De mert furfangos nép a pap,
Minden után markolva kap
Mi hasznos: – Hymen balzsama
Monopoliuma vala.*

*Évezredig ő mérte csak
Sok millió hölgynek s urfinak;
Am hosszú évezred alatt,
Hány mély seb íratlan marad!*

*Ha Hebron-völgy rózsáira
Epedt a szentegyház fia,
Vérző sebére balzsamot
A papoktól nem kaphatott.*

²⁴ *A polgári házasság tárgyalása közben*, Üstökös, 1883. nov. 25., 7.

²⁵ *A Házból*, Borsszem Jankó, 1883. nov. 25., 1.

²⁶ *Polgári házasság*, Borsszem Jankó, 1883. nov. 25., 2.

*A monopolium pedig
Ez által eltöröltetik.
Min Göndöcs, Hérics, Rossival
Stb. jó pap fölival.*

*Sebaj! – bár jajgat a sok irigy,
Meglesz, a Tisza akarja így –
Meglesz a törvény, mely után
Annyit sóhajt sok ifju s lány. ...*

December elején az általában ellenzéki és antiszemita élclap, a *Bolond Istók* a törvénynek köszönhető majdani élethelyzeteket ábrázolt, amelyekben az elképzelt lehetetlenségeket láttatta.²⁷ Az első jelenetben a zsidó menyecske meglátogatná papját, de az nincs otthon, s a keresztény férj meglepetésére nem a börtönben, hanem a fogadóban időzik; a második képen a keresztény polgári férjjuram alkudozik egy nadrágról a használsruhával házoló zsidóval, aki még így is leszámít az árból, hiszen „*Sógorokh* khüzt megéri nolcz hotos, níd hotos levonás. It a níd hotos, sógor ór!”, mire az elképedt úr zsidó felesége karjaiba roskad; a harmadik rajzon a magyar nemessé lett és megpolgárosodott zsidó házaspár felfedezi, hogy fiúkon kiütöknének az apai nemességszerző nagyapa vonásai, emiatt az apa inkább Amerikába szökik, hogy nehogy zsidó legyen az örököse; a negyedik epizód a zsidók párbaíképtelenségére épített, mert a sikkasztással gyanújával megsértett börséző zsidó kétségbeesve kéri grófi címet viselő – szintén zsidó – sógorát, hogy párbaiban tisztázza a család becsületét; az utolsó vízióban a két korzózó, jól öltözött urak egyike a nyílt színen, zsebre dugott kézzel tér ki – a tehetős, ám – zsidó apósa kézszorítása elől.

Tisza Kálmán 1884. újévi beszéde a polgári házasságról szóló törvény elfogadtatása mellett, mint a kor szükségszerűségéről szólt.²⁸ A *Pesti Napló* hétvégi vezércikke a katolikus egyházat tette felelőssé a főváros erkölcsi züllöttségért, a törvénytelen gyermekek egyharmados arányáért, a rengeteg alkoholistaért, az öngyilkosságokért, gyilkosságokért – a bűnözésért.²⁹ A következő héten tudósítottak a házassági törvény kapcsán kialakult ausztriai véleményekről.³⁰ Január 9-én Trefort Ágoston és Szapáry Gyula meglátogatták Budapesten tartózkodó Haynald bíborost, a törvényjavaslat ellenzői Simor János hercegprímás budai lakásán tanácskoztak.³¹ A főrendiház szombati ülésén heves szóváltások után leszavazták a törvényjavaslatot.³² A *Bolond Istók* a következő hónapban egy

²⁷ *A zsidó polgári házasság meghozatala után.*, Bolond Istók, 1883. dec. 2., 7.

²⁸ *Budapest, január 1.*, Pesti Napló, 1884. jan. 2. Reggeli kiad., [1–2.]

²⁹ *Budapest, január 5.*, Pesti Napló, 1884. jan. 6. Reggeli kiad., [1.]

³⁰ *Budapest, január 8.*, Pesti Napló, 1884. jan. 9. Reggeli kiad., [1.]

³¹ *Budapest, január 9.*, Pesti Napló, 1884. jan. 10. Reggeli kiad., [1.]

³² *Budapest, január 12.*, Pesti Napló, 1884. jan. 12. Esti kiad., [1.]

kétoldalas karikatúrával tért vissza a témára, amelyet ezúttal nem etnikai, hanem vallási alapon dolgozott fel: a katolikus – azaz keresztény – és az izraelita felekezetek az egymás ellen indítanak szent háborút, a főpapok s a szép szüzek avatják fel a két táborba toborzódott korabeli politikusokat, mint keresztes lovagokat és szaracén harcosokat.³³

1890. februárjában Csáky Albin vallás- közoktatási miniszter kibocsátott rendelete pénzbírsággal büntette az elkereszteléseket. A Szapáry-kormánynál elsőbbséget élvezett a közigazgatási reform, és már csak taktikai megfontolásokkal tartották napirenden a polgári házasság kérdését, illetve Simor János halálával megakadtak a tárgyalások. Az elkereszteléseket az év eleji rendelet nem fékezte meg. A problémát a *Borsszem Jankó* is körültekintően vetette fel. Év végi karikatúrájában a gyermekre bízta a döntést: az újszülött köré gyűjtötte valamennyi felekezet egy-egy papját játéktaplomaikkal, s amelyikre a kisdud mutat, ahhoz a felekezethez fog tartozni.³⁴ 1891. márciusában az *Üstökösben* Mújkosék kommentálták a házasság parlamenti vitáit.³⁵

1892. májusára a vegyes házasságokból született gyermekek elkeresztelése körüli méltatlankodások magasra csaptak. Az érvényben levő házassági törvény szerint a vegyes vallású szülők esetében a lányok az anyák, a fiúk az apák hitét kellett volna követniük. A katolikus egyház azonban, csak akkor ismerte el a vegyes frigyet, ha azt a párok „megváltották”, ún. reverzálisokat adtak, azaz valamennyi gyermekük katolikus lett. Az egyházi visszaélések kiküszöböléseként a vallás- és közoktatási miniszter, Csáky Albin a részleges világi anyakönyvek bevezetésére szánta el magát. Azon a szabadelvű pártértekezleten, ahol ez a döntés elhangzott, Szilágyi Dezső igazságügy miniszter ezúttal is kifejtette, hogy a kérdés végleges megoldását a polgári házasság jelentené.³⁶ A *Pesti Napló* az anyakönyvezési áthidaló rendelkezéssel elégedetlen volt: „... [vajúdtak a hegyek, s megszületett] egy kis egérke ... Egy újabb kompromisszum, egy újabb kivételes rendszabály. Fegyverszünet az állam és a katolikus egyház, valamint a felekezetek között. ...”³⁷ Ezekben a napokban egyszerre két élclap is véleményezte az Csáky Albin lépését. A kérdést megoldottnak értékelte a *Borsszem Jankó*, mert karikatúrájában Nagy Sándorként jelenítette meg a minisztert, akit még arra kért, hogy a rabbiról vágja le az előítélet köteleit.³⁸ A *Bolond Istókban* megjelenő karikatúra fricskájából mindenkinek jutott. A kép előterében jegyzői hivatalban a rémült szülők feje felett az elragadott csecsemőt húzza-vonja egymás közt Csáky Albin és a katolikus pap, mindkettejük másik kezében ott a teli kancsó víz, a civakodást a falhoz állított [Zichy Nándor képében] Elkeresztelő Szent János szobra mozdulatlanul szemléli, végül rájuk ripakodik a – felettük látható – íróasztal mögött ülő nótárius: „Vége legyen a vitának! A vegyes gyermekekkel nem disponál sem az apa, sem az anya!

³³ *Fegyverkezés a polgárházassági háborúra*, Bolond Istók, 1884. jan. 14., 6–7.

³⁴ *Övöszer az elkeresztelés ellen*, Borsszem Jankó, 1890. dec. 7., 7.

³⁵ *Mújkosék a képviselőházban*, Üstökös, 1891. márc. 8., 117.

³⁶ *A kultusz vita előtt*, Pesti Napló, 1892. máj. 18. Reggeli kiad., [1.]

³⁷ *A parciális anyakönyvek*, Pesti Napló, 1892. máj. 20. Reggeli kiad., [1.]

³⁸ *A gordiusi csomó*, Borsszem Jankó, 1892. máj. 29., 5.

Nem szégyelték vegyes szülőktől születni? Be velők a polgári anyakönyvbe!”³⁹ Az országgyűlés 1892. május 21-i és 23-i ülésén az elkeresztelési vita mellett, elkezdték tárgyalni a polgári házasság rendezését és a zsidó vallás recepciójának ügyét.⁴⁰

A törvény megszavazása

1892. októberében felállt Wekerle-kormány programjának központjában az egyházpolitikai reformok álltak. A *Pesti Napló* úgy értesült, hogy a kormánytagok a színpadok mögött egyezkednek az egyházi – főként a katolikus – vezetőkkel a tervezett egyházpolitikai lépésekről, köztük a polgári házasságról. A napilap most is vezércikkben deklarálta az ügy iránti elkötelezettségét.⁴¹ A cikk világosan leírta a törvénynek az egész társadalomra kiterjedő, előremutató hatását. A kormánypárti élclap, a *Borsszem Jankó* a korábbi, hosszadalmas és eredménytelen előkészítések után nem bízott a kormány szándékainak komolyságában. Az október 16-i élclapszám címlapján a kissé hátratólt cilinderrű, csokornyakkendő, nyitott zakós, csíkos nadrágos, pettyes zoknis, hegyes orrú lakcipőben Szilágyi Dezső évődik a – polgári házasságot szimbolizáló – sötét hajú, fonott copfos, fehér kötényes leánnyal, aki szabódva hártja a lendületes paprikajancsi ostromát: „Ugyan maradhasson a kegyelmes ur. Ugy is tudom, hogy csak mókázik velem!”⁴² Az emancipációt kezdettől fogva pártoló, ellenzéki *Üstökös* kételkedését az igazságügy miniszter agglegény életének végével vegyítette. Az általa hozott karikatúrán Szilágyi Dezső frakkban, cilindrerben peckesen vezeti – az itt is jelképes, ám zsidós vonásokat viselő – szép, szemérmes, fátylas, csokros menyasszonyát a városháza felé, hiszen „ő is szeretne már megházasodni”.⁴³ Novemberben, a vagyonjogi fejezet tárgyalásakor az élclap elkészítette saját verzióját.⁴⁴ A paródia első paragrafusát az egésze általánosítani lehet: a házasság az asszonynak kötelessége, a férfinak joga.

³⁹ *A vegyes polgári anyakönyv. Salomoni elkeresztelő ítélet*, Bolond Istók, 1892. máj. 22., 5.

⁴⁰ *Országgyűlés. A képviselő ház ülése május 21-én*, Pesti Napló, 1892. máj. 21. Esti kiad., [1.], *Országgyűlés. A képviselő ház ülése május 23-án*, Pesti Napló, 1892. máj. 23. Esti kiad., [1.]

⁴¹ A kötelező polgári házasság be van hozva Németországban, Belgiumban, Svájcban, Franciaországban, Olaszországban, Észak-Amerikában, Hollandban és több más államban, katolikus, protestáns vagy vegyes lakossággal: ha tehát Magyarországon is behozatik, nem történik egyéb, mint hogy egy kipróbált állami intézmény honosittatik meg. ...a kötelező polgári házasságnak legfőbb eredménye, hogy megszüntetné Magyarországon a nemzetiségek és vallásfelekezetek szerint szétosztott társadalmat s egy közös családjogban a nemzeti összeforradásnak vetné meg alapjait. Ma a szerb csak szerbvel, oláh oláhval, magyar magyarral kél össze, mert a vallások és nemzetiségek többnyire összeesnek ... A zsidók pedig egyáltalán ki vannak zárva a keresztényekkel való házasságból. *A kötelező polgári házasság*, Pesti Napló, 1892. okt. 13. Reggeli kiad., [1.]

⁴² *Polgári házasság*, Borsszem Jankó, 1892. okt. 16., 1.

⁴³ *Miért akarja Szilágyi a polgári házasságot?* Üstökös, 1892. okt. 23., 127.

⁴⁴ *Rózsaláncz és borjúkötél*, Üstökös, 1892. nov. 13., 237.

A tervezett magyar polgári törvénynek fenti czímen közzétett részéből közöljük egyelőre a házastársak egymáshoz való személyes viszonyáról és a vagyonjogról szóló §§-ok szövegét.

Az V. fejezet fejetlenségei.

1. §. *A férjnek az a joga, a mi a nőnek kötelessége.*
2. §. *A férj a feje a házi körnek. Fejetlenség e szerint csak a nő részéről uralkodhatik. Házi perpatvarok alatt a férj is elvesztheti a fejét.*
3. §. *A férj köteles a feleséget eltartani. Házasságjog szerint pedig mindig a nő tartja.*
4. §. *A nő viseli férjének a vezetécknevét. A férj ellenben csak a szarvakat viseli.*
5. §. *A házvitel a nőnek a dolga. Ugyanis a nő tartozik hozományképpen legalább is egy házat vinni a házhoz. Faluhelyen megjárja a földszintes, de a fővárosban legalább is két emeletes legyen az.*
6. §. *Köteles a nő a férjét támogatni, ha ez valami muriból nem éppen biztos lépésekkel jön haza reggel felé.*
7. §. *A házibarátok megválasztására rendszerint a nő jogaihoz tartozik: a férj köteles őket tünni és szívalral megkínálni.*
8. §. *A házasság életben megfelelő magatartás rendesen a nő testalkatától van függővé téve.*
9. §. *Házon kívül viselt dolgairól a férfi nem tartozik a nőnek felelősséggel.*
10. §. *A szobaczipucrusok felfogadásánál a nőnek mindig a férj izlését kell előlegesen kikérni.*

VI. fejezet. A házassági vagyonjog.

11. §. *A nő vagyona és hozománya egyuttal a férjé is, a férj vagyonához ellenben a nőnek semmi köze.*
12. §. *Minél több vagyona van a nőnek annál jobb.*
13. §. *A házasság élet terhei alatt értendő ama bizonyos kilencz hónap.*
14. §. *A gyermekek szülése a nő természetsszerű hivatásához tartozik.*
15. §. *A férfi nem tartozik szülni gyermekeket, hanem igenis kötelessége a kakukfiak neveltetéséről gondoskodni.*
16. §. *Fekvő birtokba rendszerint a férj táblázza be – jogait.*
Ezen törvény végrehajtásával az igazságügyminiszter bizatik meg.

A polgári házasság bevezetésének egyéb, gyakorlati akadályai is voltak. A korabeli közigazgatási rendszer nem tudta volna ellátni a hirtelen rázúduló feladatot. 1893. elején ezt a helyzetet szeretnék volna kihasználni a protestáns lelkészek, amikor felajánlották ingyenes anyakönyvvezetői szolgálataikat az államnak, s ugyanezt szorgalmazták más felekezetek papságánál. Szerintük a gyermekek adminisztrációja körüli nézeteltérés gyökere a katolikus papság „kenyérféltése”.⁴⁵ Egy héttel később a *Borsszem Jankó* a kerékkötő katolikus egyházra öntötte a mérget. Karikatúrabeli papja otthonában tette fel a kérdést: „Minek is nekünk az a polgári házasság? Ugy-e muczuskám?”⁴⁶ A foteljében pipázó, a *Magyar Államot* lengető, tokás egyházfin éppen négy csemete csüngött, az ötödik az asztalnál evett, a hatodikat, pedig az anyuka, azaz a „muczuska” etette az

⁴⁵ *A protestánsok memorandumja*, Pesti Napló, 1893. jan. 22. Reggeli kiad., [4.]

⁴⁶ *Otthon*, Borsszem Jankó, 1893. jan. 29., 9. A *Magyar Állam* a katolikus egyház lapja.

ölében. A szemforgató klérus családi életvitelét általában valamennyi élclap amúgy is sűrűn ostromozta.

1893. január 25-én a szabadelvű pártban egy addig szokatlan belső stratégia borzolta a kedélyeket. A polgári házasság eszméjéért nem lelkesedett mindenki, s Wekerle Sándor az egységes álláspontot kialakítandó pártértekezleten az ellenzők véleményét tudomásul vette, s nem száműzte őket a szervezetből.⁴⁷ Február végén a reményeiben kételkedő *Borsszem Jankó* két oldalon is kitért az egyházpolitikai kérdésekre. A címdoldalon karikatúrájának háttérében levő tájban két keresztény templom között egy zsinagóga tornyain „polgári házasság” feliratú zászló lobog, az előtérben a mózesi lepelbe öltözött Wekerle, a „törvényhozó” a keresztény menyasszony és a zsidó vőlegényből álló pár előtt az „ígéret földjére mutat: „Megmutatom nektek, de magam bele nem megyek.”⁴⁸ A miniszterelnök megjelenítésében közrejátszott a fenti kormánypárti belviszály. A torzsalkodás miatt az a félelem kapott hangot, hogy a Wekerle-kormány programja pusztán ígéret marad. A címlap hátoldalán a lényegeset elfedő, megosztó felekezeti villongásokon kesergett az élclap névtelen politikus poétája.⁴⁹ Találkozott az országvezető kevély katolikusokkal, az uraságos reformátusokkal, a városi polgárokkal, akik csendes lutheránusok, a dacoló kereskedőkkel, akik zsidók, de nem lelt magyarokra.

*S ha a milliókat is mind
Sorra kérdezed e hazán,
Vajjon hány is vall ma így színt:
»Magyar vagyok igazán« ...?*

*Katolikus, kálvinista,
Lutherán', zsidó s egyéb –
Van itt minden össze-vissza,
Szertehúzó zagyva nép.*

*Mi tagadás? – attól félünk,
Hogy nagy is a zűrzavar ...
Istenem, mi lesz belőlünk?
Minden van, de nincs – magyar.*

A vihar után folytatódott a sikerhez vezető törvényhozói manőverezések. Wekerle előbb a vidékkel véleményeztette a leendő törvényjavaslatot. Az ügyes taktikai lépést a *Pesti Napló* méltatta.⁵⁰

⁴⁷ *Forrongás a kormánypártban*, Pesti Napló, 1893. jan. 25. Esti kiad., [1.]

⁴⁸ *Az ígéret földje*, Borsszem Jankó, 1893. febr. 26., 1.

⁴⁹ *Szép állapot*, Borsszem Jankó, 1893. febr. 26., 2.

⁵⁰ *Szabadelvű áramlat*, Pesti Napló, 1893. febr. 23. Reggeli kiad., [1.]

Három szabad királyi város nyilatkozott ma a vallásszabadság és a polgári házasság mellett: Budapest, Szeged és Komárom. A kormány hivatkozása a törvényhatóságok bizottságaira tehát beválik. Különösen a városoknál tapasztaljuk, hogy a liberáliszmus erős, a mi senki sem csodálkozhatik, nem csak azért, mert a kormánypárt is erősebb a városokban, de mert a polgárság természete, hogy a szabadelvűség politikájához ragaszkodik. ...

A lapban beljebb a „Megyék és városok” rovat a tényt még inkább kifejezőbbé teszi az erről szóló hírből sorakozó táviratszövegek, levélrészletek.⁵¹ A „Főváros” rovatban részletesen tudósítottak Budapest közgyűléséről, ahol a vallásszabadság és a polgári házasság mellett voksoltak.⁵² Azonban három nap múltán a napilap „Belföld” rovatának minuszos hírei szerint a lelkes lendület megbicsaklott.⁵³ A király vonakodott engedélyezni a polgári házasságról szóló törvényjavaslat parlamenti tárgyalását. Nélküle értelmetlen volt a vallásszabadságról, a zsidó vallás recepciójáról, a polgári anyakönyvezésről rendelkező döntések parlamenti vitája. Ugyanazon lapszám „Megyék és városok” rovatában értesítettek, arról, hogy a románok ellenzik az újfajta házasságkötést.⁵⁴ A napilapok továbbra is hűségesen tájékoztatták az országot a Ház előadásairól, amelyeknek egyik parádés szereplője Eötvös Károly volt.⁵⁵ A *Bolond Istók* a politikus felszólalásainak parodizálására külön rovatot indított. Így az 1893. április 2-án a házasság ügyében tartott szónoklatát, jogi érvelését kivesézték.⁵⁶

A *Pesti Napló* 1893. októberének utolsó napján a főrendiház egyik tagjától az első oldalon közölt névtelen levelet. A levélíró azt fejtegette, hogy a király aláírná ugyan a polgári házasságot rendező törvényjavaslatot, azt a főrendiház semmiképp sem fogja megszavazni, mert a társadalom még nem érett meg rá: sem a felekezetek, sem a nemzetiségek, sem a nép nem akarja ezt a radikális változást; továbbá a változás szükségét látta, de csak reformok útján, s szerinte a felelőtlen

⁵¹ *Uo.*, [3.]

⁵² *Uo.*, [6–7.]

⁵³ **A polgári anyakönyvek.** A kormány csak a jövő hó közepe táján vagy még később lesz abban a helyzetben, hogy a polgári anyakönyvekről szóló törvényjavaslatot a képviselőházban előterjeszthesse. A javaslat már ő felsége kabinet-irodájában van s úgy mondják, hogy elvei megnyerték az uralkodó előzetes jóváhagyását. ... [Alatta:]

Az elmaradt királyi jóváhagyás. A kormány egyházpolitikai bizonytalansága egyre tart s a politikai körökben az izgatottság nem szűnik. ... *Pesti Napló*, 1893. febr. 26. Reggeli kiad., [2.]

⁵⁴ *Uo.*, [3.]

⁵⁵ A mai ülés hőse Eötvös Károly, a függetlenségi párt elnöke volt. Kétszer is szerepelt a mindenképpen érdekes ülés műsorán s egyszer jóízű humorával, később pedig hatalmas egyházpolitikai fejtegetéseivel győzedelmeskedett. Előbb egy félórás szórakoztatott, aztán két teljes óráig a legkomolyabb figyelemre apellált. S mindkét beszédének a leghálásabb hallgatósága volt. ... *Országgyűlés*, *Pesti Napló*, 1893. márc. 23. Reggeli kiad., [2.]

⁵⁶ *Ezüstműves Károly az Abbázsiában*, *Bolond Istók*, 1893. ápr. 2., 4.

kormány erőszakos egyházpolitikája lehetetlen helyzetbe hozta a koronát és a parlamentet.⁵⁷ November elején továbbra is késett, a korábban, augusztusban újból elkészített törvényjavaslat királyi jóváhagyása.⁵⁸ Ugyanakkor a Ház előtt még e miatt lezáratlan feküdtek a kapcsolódó törvényjavaslatok is az állami anyakönyvvezetésről és a vallásszabadságról. Közeledett az év vége s enélkül nem kezdhették el az 1894. évi költségvetés tárgyalását. Wekerle felajánlotta lemondását, amelyet Ferenc József nem fogadott el.⁵⁹ Végül november 9-én az uralkodó beadta a derekát. A *Pesti Napló* mámorosan üdvözölte a kedvező fordulatot.⁶⁰

...Gratulálunk a kis gyermekekhez, akiről még nem tudjuk, hogy fiú-e, vagy leány? S a sok bábának is, kik világra jöttét elősegítették, anélkül, hogy halva született volna, adunk a megérdemelt dicséretből. Csak még az anyját féljük egy kicsit, a Wekerle-kormányt, hogy az izgalom és öröm meg ne ártson és gyermekágyi lázba ne essék.

A szabadelvű pártban önfeledten örültek a győzelemnek, a nemzeti pártban tartózkodóan, függetlenségi pártban vegyesen fogadták a hírt, Bécsben egy napig háttérbe szorult az osztrák kormányválság.⁶¹ Az országgyűlés tüntetőleg hosszasan éljenozte Wekerlét.⁶² Az eseményeket csak színesítette az a kis közjáték, hogy egy fiatalember el akarta lopni a törvényjavaslatot Szilágyi Dezső lakásáról, de az éber miniszter felfigyelt az idegenre és fülöncsípte a tolvajt.⁶³ A hó közepén megjelent a régi még 1870ben Hodosy Imre által készített első javaslat, amelyet az akkori kormány felkérésére Horváth Boldizsár igazságügy miniszter elé terjesztett.⁶⁴

Ebben az időszakban az élclapok közül egyedül az örök ellenzéki *Bolond Istók* kommentálta az eseményeket. Jellegetes módon neki nem volt elegendő a polgári házasság, hanem – a „polgári” jelzőt meglovagolva – a polgári becsület programját hirdette meg, amelyben a munka nemesít, nincs megvesztegetés, sikkasztás, él a bírói függetlenség, a nemzetiségi kérdés feloldódik „a nemzet” tiszteletében, közös eszmévé válik a liberalizmus, de legfontosabb a jellem és a hazaszeretet.⁶⁵ Az élclap

*Jól a polgár-miniszterjom
Már mindent államosít,
Oltárig a szivarfőzstől,
Ágyutól a kánonig.*

⁵⁷ Döntés előtt. *Levél a szerkesztőhöz*, Pesti Napló, 1893. okt. 31. Reggeli kiad., [1–3.]

⁵⁸ *Sakk a királynak*, Pesti Napló, 1893. nov. 7. Reggeli kiad., [1–2.]

⁵⁹ *Miniszterválság?* Pesti Napló, 1893. nov. 7. Esti kiad., [1.]

⁶⁰ *A királyi jóváhagyás*, Pesti Napló, 1893. nov. 9., [1.]

⁶¹ *Uo.*, [2.]

⁶² *Országgyűlés*, Pesti Napló, 1893. nov. 10. Reggeli kiad., [2–3.]

⁶³ *A megmentett polgári házasság*, Pesti Napló, 1893. nov. 11. Esti kiad., [3.]

⁶⁴ *Első javaslat a polgári házasságról*, Pesti Napló, 1893. nov. 14. Reggeli kiad., [1–3.]

⁶⁵ *Polgári házasság*, – *polgári becsület*, Bolond Istók, 1893. nov. 12., 2.

Nemcsak »noblesse« – »polgár« cím is
Kötelez egy nemzetet!
Hozzák be a kötelező
Polgári becsületet!

Liberalizmus ne legyen
Szűk felekezetiiség
S türelmetlen érdek pajzsa,
Pártönkénti felett a czég.
Legyen uralkodó vallás:
Jellem és honszeretet.
Hozzák be a kötelező
Polgári becsületet!

úgy gondolta, hogy az országnak fel kell nőnie a feladathoz, s a kívánalmak egyszerűsítő általánosításaiban az akkori közvéleményt foglalkoztató átfogó társadalmi kérdéseket sorakoztatta fel.

1893. decemberétől a törvényhozás érdemben is foglalkozhatott a polgári anyakönyvezés megalkotásával, amely átfogó közigazgatási reformot szükségeltetett. A parlamentben Papp Géza még januárban felvetette a közjegyzői kar színvonalának emelését, folyamatos továbbképzését, egyetemi szintű oktatását.⁶⁶ A *Pesti Napló* vezércikkben emelte ki az alkalmas anyakönyvvezetők szerepét, a közigazgatási szervezet teljes átalakítását.⁶⁷ Az új tisztviselői kar felállításában előrehaladást látó *Borsszem Jankó* üdvözölte az új hivatalt. Karikatúrájában állandó élclapfiguráival töltötte be a helyiséget, ahol a háttérben az imént lépett be az ajtón Juci szobalány, mögötte érkezik Mokány Berci és Bukovay Absentius, s az előtérben, középen Lengenádfalvay Kotlik Zirzabella és Titán Laci újdonsült polgári házaspár. Rucaháti Tarjagoss Illés mond pohárköszöntőt: „Hallván, hogy az egyházpolitikai réformok megvalósítása után 150–200 o. é. frtnyi évi fizetés új hévatalok – azaz m. k. *anyakönyv-vezetők* kreálnak: ezennel csatlakozom ... elfogadni és betölteni honffyui kötelmemnek esmérem. Éljen a polgári házasság, anyakönyv és hévatal!”⁶⁸

A *Bolond Miska* még saját, novemberben meghirdetett polgárosodási programja dacára sem tudott megbékélni a polgári házassággal. Karácsonyi karikatúrájában bábszínházi, vásári komédiának állította be a keresztény fiú és a zsidó leány szerelmét és frigyét. Paprika Jancsi – azaz ilyen bolond, aki ilyesmire képes – beleszeret Lébele Ráhelbe, szívesen elvinné feleségül, s Ráhel sem ellenkezik, ezért a valláskülönbség miatt felveti leendő arájának a polgári esküvőt,

⁶⁶ *A községi jegyzők*, *Pesti Napló*, 1893. jan. 26. Esti kiad., [1.]

⁶⁷ *Az anyakönyvvezetők*, *Pesti Napló*, 1893. dec. 16. Reggeli kiad., [1.]

⁶⁸ *Az új „hévatal”*, *Borsszem Jankó*, 1893. dec. 17., 4.

ám Ráhel ragaszkodik ahhoz, hogy inkább Jancsi legyen izraelita, csak akkor lesz az övé, és a szerelmes Jancsi enged kiszemelt kedvesének.⁶⁹

Paprika Jancsi (nagybúsan). Igaz! Ó, szomorú, de igaz!! (Búsul egy ideig, majd vígan felkiált). Drága nagysám! Nagyszerű gondolat villant át agyam területjén! Óh, hadd tárom ölelésre villanyos karjaimat! Hát a polgári házasság kutya? Megesimáljuk a dolgot a polgári házasság útján!

Lébele Ráhel (elmélkedve). Nű, nű. Már rég shodálom Jancsi, o mogo lángeszét; mogo nogyon okhos. Hát okkor úgy shínáljok, hogy mogo Jancsi atthér ox izraelith vollásra! ...

Paprika Jancsi (nekihevülve). Kész vagyok birhatásodért életemet és véretem feláldozni ...

Lébele Ráhel. Nem hiszek én mogának. Tegye o kezét o szívére és mondj othánam: »So soll ich leben, mint o hogy atthérek ox izraelith vollásra!«

Paprika Jancsi (kezét a szívére téve messze hallható hangon mondja). Zo soll ich leben, mint hogy áttérek az izraelit vallásra! (Ezután Jancsi és Ráhel összeölelkeznek. A függöny legördül, illetőleg a szereplők lebuknak.)

1894. januárjában csak a házasságjogi vita kötötte le a parlamentet. Február közepétől emellett elkezdtek az állami anyakönyvvezetést tárgyalni. Az országgyűlés programjára és az ott elhangzottakra, a közönség olyan kíváncsi volt, hogy a karzat megtelt, a politikusok saját vendégeiknek sem voltak képesek helyet szerezni. A kiszorult tömeg az utcáról kísérte figyelemmel a Házban zajló eseményeket, hozzászólásokat.⁷⁰ Tekintettel a nagy érdeklődésre, a *Pesti Napló* mindennap hozta a vitára jelentkezők névsorát, s az esti kiadásokban terjedelmes „Országgyűlés” mellékletben közölte a felszólalásokat. Különleges várakozás övezte Szilágyi Dezső beszédét.⁷¹ A lap tudósítói országos – a kormányt támogató – egyházpolitikai megmozdulásokról számoltak be.⁷² A február 25-i szám

⁶⁹ *Polgári házasság*, Bolond Istók, 1893. dec. 24., 8.

⁷⁰ *Országgyűlés*, *Pesti Napló*, 1894. febr. 19. Reggeli kiad., [1.]

⁷¹ Mint Murány várának Illésházy veszedelmes érkezését: lángjelek mutatják *Szilágyi Dezső* beszédének közeledését is. ... S minthogy ez az utolsó jel ma hajnalban már feltűnt, a mai ülésre azzal a bizonyossággal sietett a Ház és a karzat, hogy föltétlenül része lesz a miniszteri beszéd meghallgatásának gyönyörűségében. ... *Országgyűlés*, *Pesti Napló*, 1894. febr. 22. Esti kiad., [1.]

⁷² A képviselőházban megkezdődött az igazi háború, hanem azért azok a kisebb-nagyobb előcsatározások, amelyek vidéken is, a fővárosban is, a kormány javaslatáért és ellene küzdők már hónapok óta vívnak, nem szűntek meg. Értekezletek, feliratok, képviselőkhöz intézett felszólítások híre érkezett vidékről, a fővárosban pedig ... [a szabadelvű párt értekezlete éljenezve fogadta el a törvényjavaslatot, a budapesti ügyvédi kamara rendkívüli ülést tartott e tárgyban, Szatmáron népgyűlésen lelkesedtek a törvényjavaslatért, Lőcsén értekezleten fogadtak el nyilatkozatot mellette, Pozsony megye is reformok mellett tette le a voksát, Debrecen a reverzálisokra és az egyházpolitikára hívta fel a figyelmet.] *Egyházpolitikai mozgalmak*, *Pesti Napló*, 1894. febr. 19. Reggeli kiad., [9.]

címodalán olvashatták: „Kossuth Lajos nagy hazánkfia kegyes pártfogásából a Wekerle-minisztérium részére biztosittatik a kormányon maradás a függetlenségi és negyvennyolcas párt segítségével. ... Szilágyi Dezső elfogadta 'az összes szabadelvű elemek' támogatását, mert csak ezáltal válik lehetővé a kötelező polgári házasságnak a képviselőházban keresztülvitele.”⁷³ A turini száműzött március 20-án meghalt, Magyarország gyászba borult, Budapest április 2-án kísérte utolsó útjára a nemzet nagy fiát. Ferenc József megtöltötte az állami gyászt, a közvélemény felháborodott az udvar magatartásán, a kormány hallgatóság hozzájárult a búcsúztatáshoz, bár a miniszterelnök a temetésen nem vett részt. A Házban ezek után zárult le a polgári házasságról szóló törvényjavaslat vitája, s április 12-én a képviselők – addig példátlan – fölényes többséggel elfogadták a törvénytervezetet.

A parlamenti tárgyalás idején az élclapok közül elsőnek ismét a *Bolond Istók* kapcsolódott az aktuális témához. Az országgyűlési paródiájában először itt merült fel, hogy e fontos tárgyban nem kérdezték meg a férfiak a nőket.⁷⁴

*Harcz van az országgyűlésen; s nagy tüzzel, erővel
A házasságról folynak ütközetek.
Egyházat kíván az egyik, **polgárit** a másik; ...
Főkéllék: ide hogy jöjjön a **nővilág!**
Mit? ti kívántok-e házasságot nélkülök **ütni?**
Hisz a családban a nő fő, s mily erős **Amazon!**
Tartsanak országgyűlést ök is, mint mik a **Házban:**
Boldog a házasság, s szent lesz a házbeli bék'. ...
S ékes gyöngye a **hű szerelem**, mely után kiki vágyik,
S mely lánczkint köti jól össze a férfit, a nőt.
Hát ne a nők nélkül jöjjön szóharzból a törvény:
Hol a nőnek szava van: ott van a béke s az üdv!*

Ugyanabban a számban egy a törvényt támogató, szabadelvű képviselő elleni tüntetést figurázott ki, nevetségessé téve a politikust is és tüntetőket is.⁷⁵ Márciusban a *Borsszem Jankó* a katolikus egyház ellenállását parodizáló Rampolla-interjút készített.⁷⁶ Az olasz bíboros nézetei szerint Magyarországon nemanyakönyvekre, hanem „apakönyvekre” lenne szükség, és ha van „polgári koszt”, lehet polgári házasság is, továbbá az izraeliták recepciójának hátterében a zsidóság extra igényeit sejtette. Áprilisban a *Bolond Istók* összegezte az addig történeteket kétoldalas karikatúráján, amelynek első képén Tisza Kálmán, Szilágyi Dezső „Polgári házasság, anyakönyv, recepció” feliratú lobogóval csapatostul költogetik az alvó népet megtestesítő Magyar Mihályt, aki a másik képen már talpon állva

⁷³ *Kényes dolgok*, Pesti Napló, 1894. febr. 25. Reggeli kiad., [1.]

⁷⁴ *A házasság tárgyalásánál*, Bolond Istók, 1894. febr. 25., 5.

⁷⁵ [Pap Géza elleni] *Tüntetésceske a Ház előtt*, Bolond Istók, 1894. febr. 25., 4.

⁷⁶ *A „Székvárosi Hírlap” saját különje Rampolla bibornokná*, Borsszem Jankó, 1894. márc. 5., 10.

lengeti a fokosát, s a körüllette lévőkhöz hanyatt-homlok menekülnek tőle: „Kossuth meghalt! Fölbredtem! No hát gyerünk! Éljen Kossuth!”⁷⁷

1894. nyarára kerültek az egyházpolitikai törvényjavaslatok a főrendiház elé. A *Wiener Allgemeine Zeitung* interjút készített ifj. Andrássy Gyulával a várható szavazásról.⁷⁸ Bécs érdeklődéssel figyelte a magyarországi házassági fejleményeket, mert az eredmény az osztrák viszonyokat is befolyásolta. A gróf elmondta az újságíróknak, milyen jó lenne, ha véget érne a huzakodás, ám akárhogy is alakuljon a szavazás ennek a javaslatnak előbb-utóbb, úgyis törvényerőre kell emelkednie. Június 21-én négy szavazattöbbséggel a főrendek megszavazták az egyházpolitikai törvénytervezeteket. A *Pesti Napló* kiemelt szalagcímben jelentette meg az eredményt.⁷⁹ A másnap reggeli vezércikk „Te Deum laudamus” címet kapta, a vonal alatti tárcarovat diadalról szólt, beljebb a szavazás utáni örömtias fővárosról írtak.⁸⁰

Ugyanaz volt a képe ma is a Múzeum-körutnak, amilyen ezelőtt hat héttel, mikor a főrendiházban először tárgyalták a kötelező polgári házasságról szóló törvényjavaslatot. A kirakatokat ma is tribünekké alakították át, az ablakok tele vannak lelkes hölgyekkel. Az ifjuság ma Múzeum-kávéház előtt a Sándor-utca sarkán várta a felvonuló főrendeket. ... a katolikus és román papokat fülsiketítő abcugokkal fogadták. Rendkívül meleg ovációval fogadták Wekerle Sándort ...

Az utcákon boldog emberek fogtak egymással kezét, lesték az újságok friss különkiadásait, a magánházak és a középületek homlokzataira kitűzték a nemzeti zászlót, az ablakokból kivilágítottak, s úgy gondolták, hogy az a nap a liberalizmus ünnepének lesz a nemzeti ünnep. A hír hatására nemcsak a budapesti, hanem a bécsi tőzsdén emelkedtek a hitelrészvények ára. Az osztrák fővárosban szétkapkodták a *Neue Freie Presse*-ét, Rómában a sajtó hozsannát zengett a magyar kormányról, a vatikáni lapok hallgattak, a párizsi *Moniteur* sajnálta, hogy az udvar nem hallgatott a klerikálisokra. A magyarországi vidék örömét több tucat távirat- és levélrészlet tanúsította. S megtörtént az első polgári eljegyzés.⁸¹ A budapesti napilap a főrendiház üléseiről szóló részletes tudósítások mellett még napokig szemezgetett

⁷⁷ *Az alvó nép. – A fölbredt nép*, Bolond Istók, 1894. ápr. 8., 6–7.

⁷⁸ *Gróf Andrássy Gyula a szavazásról*, *Pesti Napló*, 1894. jún. 20. Reggeli kiad., [2.]

⁷⁹ *A polgári házasságot megszavazták! A főrendiház ülése*, *Pesti Napló*, 1894. jún. 21. Esti kiad., [1–2.]

⁸⁰ *A szavazás után*, *Pesti Napló*, 1894. jún. 22. Reggeli kiad., [6.]

⁸¹ – **Az első polgári pár.** ... Ma néhány órával a főrendiház nevezetes ülése után megvolt Magyarországon az első polgári – *eljegyzés*. Mint csabai levelezőnk értesít ... A vőlegény katolikus, a szép menyasszony pedig zsidóleány s mindketten, minthogy hitüket változtatni nem akarták, a mai napban bizakodtak. És a mai nap meghozta számukra a boldogságot. Mert ha csak a főrendiházon mulik, most már minden különösebb prófécia nélkül meg lehet jósolni, hogy a polgári eljegyzést követni fogja a polgári házasság. *Pesti Napló*, 1894. jún. 22. Reggeli kiad., [8.]

a bécsi⁸² és berlini⁸³ újságokból, amelyek pártállás és világnézet szerint értékelték a magyar országgyűlés végső döntését.

1894. június 26-án a Ház már a vallásszabadságról értekezett, 27-én a zsidó vallás recepcióját vették elő, és 28-án arról adtak hírt, hogy a „képviselőház most már az összes egyházpolitikai javaslatot elintézte”.⁸⁴

Ebben az évben az élclapok közül továbbra is elsősorban a *Bolond Istók* tartotta napirenden az egyházpolitikai kérdéseket. A témakörből két karikatúrát is tartogatott júliusra – az uborkaszazon kellős közepére. Az elsőben a zsidó vallás recepciójára és a polgári házasságra hivatkozva leszámolt a bolygó zsidó legendájával, mert az Magyarországon otthonra talált, illetve tömegével vándoroltak ide az új honalapítók, s itt megifjodva új erőre kapott.⁸⁵ A másodikban – Szilágyi Dezső beszédeire utalva – a különböző nemzetiségeket saját viseletükben addig elképzelhetetlen esketési helyzetekben ábrázolta együtt: székely párt román jegyzővel, ortodox román papot és párját zsidó jegyzővel adatott össze.⁸⁶ A kavarodás a *Bolond Istók* számára érthetetlen: „Ebből megtanulhadd, ha eszed nincs veszve, / Mint győz nagy reformmal magyar állameszme!”

Az egyházpolitikai törvények körüli küzdelem felőrölte a Wekerle-kormányt. A magyar parlament által elfogadott törvények addig nem léptek életbe, amíg a király azokat alá nem írta, azaz a szentesítés meg nem történt. A főrendiház ellenzéki mágnásai a katolikus klérus ellenkampányt indítottak, gyűléseket szerveztek, levelet írtak a királynak. Mindent megmozgattak, hogy a szentesítést megakadályozzák. 1895-re az összehangolt mozgalom egy új pártot, a katolikus Néppártot hívta életre. 1894. novemberében Wekerléék a szentesítésért cserébe felajánlották lemondásukat. 1894. december elején joggal gyanakodtak újabb politikai válságra.⁸⁷ Az udvar a nyáron elfogadott és a királyhoz beadott törvényeket, amíg tehette, visszatartotta. December 9-én megtört a jég, s a *Pesti Napló* öles betűkkel nyomatta ki másnap reggeli kiadásában, hogy „A szentesítés megtörtént!”. A rá következő napon Balogh Pál „Ave!” felkiáltással éltette az új törvényeket, a királyt, mint az alkotmányosság letéteményesét, a kiegyezés eszméjét, s a működő magyar jogállamiságot.⁸⁸ Ugyanazon szám belső oldalai írtak arról,

⁸² Bécsben a *Neue Freie Presse* a magyar szabadságot és a liberális eszméket éltette, a *Neue Wiener Tageblatt* az uralkodó bölcsességét méltatta, a *Fremdenblatt* tárgyilagosan a Wekerle-kormány sikeréről írt, a katolikus *Vaterland* Isten kegyelmébe ajánlotta Mária országát. *A bécsi lapok a győzelemről*, Pesti Napló, 1894. jún. 22. Esti kiad., [2–3.]

⁸³ Berlinben a *Vossische Zeitung* aggodalommal tekintett Magyarország és Ausztria távoli jövőjére, *Germania* az uralkodót tette felelőssé az egyházi vereségért, a „Kossuth-dinasztia legyőzte a Habsburg-dinasztiát”. *Berlini lapok a főrendiház döntéséről*, Pesti Napló, 1894. jún. 23. Esti kiad., [1.]

⁸⁴ *Országgyűlés*, Pesti Napló, 1894. jún. 28. Reggeli kiad., [5.]

⁸⁵ *A legenda vége. Vagy: A recepciót bolygó zsidó*, Bolond Istók, 1894. júl. 8., 6–7.

⁸⁶ *Vegyes polgári párok. Vagy a magyar állameszme győzelme (Szilágyi Dezső szerint)*, Bolond Istók, 1894. júl. 22., 7.

⁸⁷ *A szabadelvű párt*, Pesti Napló, 1894. dec. 8. Reggeli kiad., [1.]

⁸⁸ BALOGH PÁL: *Ave!* Pesti Napló, 1894. dec. 11. Reggeli kiad., [1–2.]

hogyan a fővárosban felpettség az élet az utcán, kávéházakban, társaságokban, az erről tudósító lapokat szétkapkodták, kivilágították az ablakokat, este még hullámozott az utcán ünneplő tömeg, a fiatalok fáklyás felvonulást terveztek. Most is, mint nyáron a vidékről érkezett, örvendező táviratszövegek oldalakat tettek ki. A szentesítés bécsi visszhangja ezúttal is vegyes volt. A királyi gesztusnak az egész ország örült, a városi törvényhatóságok fellelkesült, ünnepi közgyűléseket tartottak, volt, ahol a lakosság ünneplő tüntetést rendezett, ám a leglátványosabb demonstrációt Budapesten szervezték. A fáklyás felvonulás fiataljai a szabadelvű párt klubja elé tódult, ahol a klubelnök, Podmaniczky Frigyes köszöntötte őket. Útközben a fiatalság harsogta, hogy „Éljen a király! Éljen Wekerle, Szilágyi! Éljenek a liberális egyházpolitikai törvények! Éljen a liberális minisztérium! Éljen a polgári házasság!” és transzparensen hirdették, hogy „Éljen Wekerle Sándor és Szilágyi Dezső! Éljen az alkotmányos király! Éljenek a liberális eszmék!”⁸⁹ Sem Wekerle, sem Szilágyi nem voltak a kormánypárti klub épületében. A Wekerle-kormány 21-én hivatalosan is beadta a lemondását, amelyet az udvar elfogadott.

Az 1894-es év utolsó élcapi karikatúra is *Bolond Istók* lapjain látott napvilágot.⁹⁰ [Hornig Károly] magas rangú katolikus egyházfi a szeparé kanapéján a lenge női ruhába bújt Szilágyi Dezső dinnye nagyságú melleit csiklandozza, s a gömbölyű idomok egyikén „felekezetnélküliség”, másikon „receptió” olvasható. A kuncogó Desideria, azaz Szilágyi rászól a pajkos reverendásra: „Ne csókolj, ne csókolj! nem te leszel a hercegreprimás!”

A törvény utóhangja

1895-ben az egyházpolitikai törvények érvényesülése körül tovább dúltak harcok. A januárban kinevezett Bánffy-kormányhoz a Vatikán új pápai nunciusát, Agliardit küldte látogatóba. Áprilisban római vendég a magyar törvényhozás újszerű, világi szemlélete miatt erőteljes aggodalmának adott hangot. A kormány – védve az ország belügyeit – tiltakozott a Szentszéknél. A diplomáciai hadviselés zűrzavarában a magyar külügyminiszter megbukott, és a vatikáni követet is visszahívták. A *Pesti Napló* júliusi tudósítása szerint Zichy Nándor a Vatikánban járt, illetve az esztergomi, és a veszprémi püspökök szabatálni fogják az október elsejétől hatályba lépő törvényt, ugyanis nem engedik néptanítóiknak a polgári esketés végrehajtását. A klérus szerint az állam nem merne komolyabb retorziót alkalmazni.⁹¹ A július 27-i reggeli kiadás vezércikke a megbolygatott társadalmi békéről érkezett, hiszen olyan erkölcsi kavargás keletkezett, hogy akik addig szerették egymást, most gyűlölködnek, s akik korábban utálkoztak, most egymás kebelére borulnak; családi viszályok születtek.⁹² A másnapi vezércikk azonosította a

⁸⁹ *A diadal ünnepe*, Pesti Napló, 1894. dec. 14. Reggeli kiad., [2–3.]

⁹⁰ *Pásztori symposio*, Bolond Istók, 1894. dec. 16., 7.

⁹¹ *A magyar egyházpolitika és a Vatikán*, Pesti Napló, 1895. júl. 24. Reggeli kiad., [2.]

⁹² *Társadalmi békénk*, Pesti Napló, 1895. júl. 27. Reggeli kiad., [1.]

felforgató fészket a plébániákkal és a bujtogatót, pedig a Vatikáni méltóságokkal.⁹³ A napilap júliusban rendre arról a Szentszéki nyomásról írt, amely miatt a magyar katolikus egyház vonakodott betartani a korábbi megállapodást.⁹⁴ Azonban augusztus első napján a „Megyék és városok” rovatban tették közzé, hogy Perczel Dezső belügyminiszter hozzáfogott az állami anyakönyvvezetők kinevezéséhez, hogy az egyházpolitikai törvényeknek megfelelően a hivatalok októberre megnyithassanak.⁹⁵ Ettől kezdve a lap újabb számai megyénként betűrendben hozta le a tisztviselők névsorát illetékességi helyükkel.

Az *Üstökös* nyomban kommentálta az anyakönyvi háború végét az egyik méltatlan javaslat megjelenítésével.⁹⁶ Károlyi Gábor külön állami és külön egyházi anyakönyvvezetést tanácsolt a polgári és az egyházi házasságból született gyermekeknek. A karikatúrán az állami anyakönyvi hivatalban egyetlen asszony ácsorog pólyás gyermekével, míg a zsúfolt egyházi hivatalba kosárszámba hozzák az asszonyok a bebugyolált babáikat. Néhány nappal később a *Borsszem Jankó* a katolikus egyházi lapban megjelent elképzelést karikatúrázta ki.⁹⁷ A rajzon a testes pap szemüvegét szemöldökére tolva, szája egyik sarkából eredő hosszú pipáját tartotta jobb kezében, közben szájából ontja a füstöt az előtte félig meghajlott szép, fiatal párra, s a nyakából lógó fehér asztalkendő sarkával fogja át a fiatalok kezét, közöttük a fehér terítővel takart asztalon csupán egy pohár víz, egy csésze feketekávé, egy köteg papírpénz és egy pénzes zacskó hever, a szereplőket körbelengi a pipából felszálló füst. A képaláírásban olvasható, hogy „Egyházi esketés a jövőben a *Magyar Állam* receptje szerint.”

Evekkel később, 1898-ban, a *Bolond Istók*ban tért vissza a polgári házasság, de csak mint szimbólum, utalva a korabeli politika és a tőke összefonódására.⁹⁸ A karikatúrán az I. M. Á. B. T. „anyakönyvvezetői” hivatalában Ormódy Vilmos, a frissen kinevezett igazgató adja össze a menyasszonyi ruhába öltözött Zichy Nándort Kossuth Ferencsel: „Franczi és Nandin, egybeadlak s megáldalak titeket! Néppárt és Kossuth-párt szépen egybeolvad, – s a »Hazai« fényre derül!” Az I. M. Á. B. T. az Első Magyar Általános Biztosító Társaság rövidítése, a „Hazai”, pedig a Hazai Bankot jelöli. Az élclapi leleplezést megelőzően, egy rövid ideig a sajtóban polemizáltak a vegyes házasságokról, amely a katolikus egyház előtt titkolandó, ám jogilag érvényes⁹⁹, illetve milyen történeti példák igazolják létjogosultságát.¹⁰⁰ A parlamentben hosszú idő után először ekkor szólalt fel Tisza Kálmán. Az ún. kongrua-vitában tőle szokatlan indulattal támogatta az alsó papság számára adandó juttatás emelését.¹⁰¹

⁹³ *Az óvatosság*, Pesti Napló, 1895. júl. 28. Reggeli kiad., [1.]

⁹⁴ *Egyházi revölúció*, Pesti Napló, 1895. júl. 30. Reggeli kiad., [2–3.]

⁹⁵ *Az állami anyakönyvvezetők*, Pesti Napló, 1895. aug. 1. Reggeli kiad., [3.]

⁹⁶ *Az anyakönyv-háború vége*, ... Üstökös, 1895. aug. 4., 368.

⁹⁷ *Pipaszó mellett*, Borsszem Jankó, 1895. aug. 15., 6.

⁹⁸ *Első magyar-hazai polgári-házasság*, Bolond Istók, 1898. ápr. 17., 5.

⁹⁹ *Pápai instrukció a vegyes házasságokról*, Pesti Napló, 1898. ápr. 3. Reggeli kiad., [2–3.]

¹⁰⁰ *A vegyes házasságok*, Pesti Napló, 1898. ápr. 5. Reggeli kiad., [2–3.]

¹⁰¹ *Felekezeti és hazafiság*, Pesti Napló, 1898. ápr. 17. Reggeli kiad., [1–2.]

A polgári házasságról született élclapi megnyilvánulásoknak három csoportját lehet elkülöníteni, melyek mindegyike a lapok egyikéhez köthető. Az *Ústökös* a polgári házasságért harcolók mögöttes, azaz valódi, előnyszerző érdekeit leplezte le. A *Borsszem Jankó* a törvény megalkotása és érvényesülése körüli kétségeit, pesszimizmusát fogalmazta meg. Vélhetően örült a törvény elfogadásának, ám a kapcsolódó hivatalokban megláttatta a betöltésükhöz szükséges jó ismeretséget, a sógorkomaságot. A mindent ellenző *Bolond Istók* szélsőségessége miatt harsányabban tapsolt a győzelemnek, de annak ürügyén szinte minden fontos társadalmi gondot felsorolt. Végtelenen általánosító kritikáinak köszönhetően csaknem valamennyi társadalmi probléma színre került. Merész társításaival szokatlan összefüggéseket (pl. polgári becsület, a nők kirekesztése) tárt fel.

Összegzés

A történelemkönyvek lapjairól hiányzik az a fontos momentum, hogy a lakosság milyen kitörő örömmel fogadta, és hogyan ünnepelte meg a korábbi, szigorúan szeparáló házasságkötési szabályok törvényi feloldását. A törvény nagy támogatottságnak örvendhetett, mert a szentesítését követő utcai, többnapos, fényes, önfeledt ováció egy népakarat beteljesülésének értékelhető. A nép együtt éltette az egyházpolitikai rendelkezéseket, a liberalizmust, a kormánypolitikusokat és a királyt. Az egyházpolitikai reformok győzelméért a kormánynak lemondással kellett fizetnie, a vesztes ellenzéki politikai erők új pártegységbe kovácsolódtak, a huzavona abszolút nyertese a mérleg nyelvének szerepét betöltő uralkodó volt. A király és családja a vita során az élclapokban egyáltalán nem, s a napilapban is csak későn, az 1890-es években került szóba. Ferenc József taktikai győzelmének és személyes sikerének záloga hivatalnok mentalitásában rejlett.

Fabó Edit

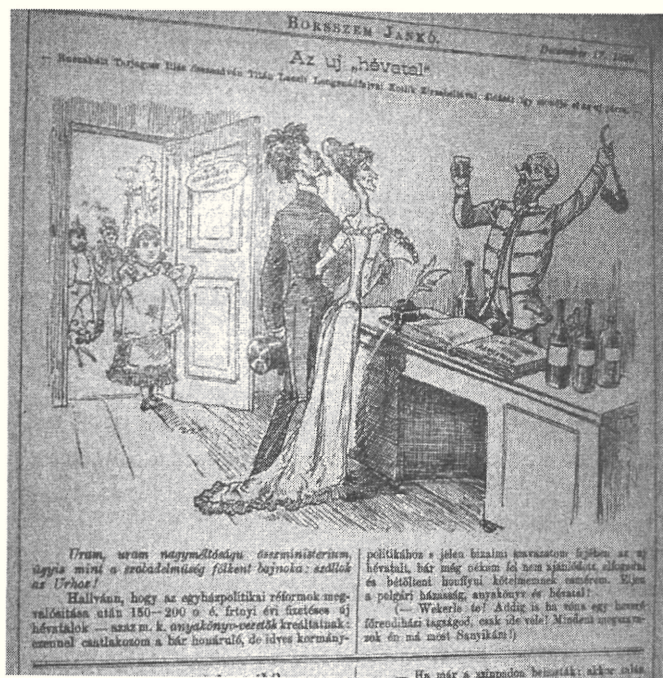
Képek

1. *Vegyes házasság.* Borsszem Jankó, 1883. jan. 28., 3.

2. *A gordiusi csomó.* Borsszem Jankó, 1892. máj. 29., 5.

3. Az új „hévatal”. Borsszem Jankó, 1893. dec. 17., 4.

The Glorification of the Officer-Emperor or the Importance of Source-Research

Summary

The paper draws attention to importance of the press sources from the 19th century. In Hungary in the second half of the 19th century significant processes of emancipation went on in the society and in the constitutional law. Its last phase was reception of the civil marriage. The liberal government introduced the law several times, but conservative politics of the opposition, the Catholic Church, the aristocracy and the king crossed and slowed down the process of the legitimation. In the end, after 27 years, in 1894 the law of the civil marriage was born. After the victory the government had resigned, the conservative political platform became stronger. Nowadays from the contemporary press appears that the people how waited, received, commemorated the law. They made torchlight procession. Streets, houses were in ceremonial flood of light. The people cheered the liberalism, the government and the king. The king was absolute triumphant of the long political delays. His success resulted from his official mentality.